

VEZE POVJESNIČARA IVANA LUCIUSA (LUČIĆA) SA ZADROM

1.

Prije tristo godina, tj. 11. I 1679. godine, umro je u Rimu jedan od najvećih naših historiografa: Ivan Lucius (talijanski Lucio, a hrvatski Lučić). Nije mi poznato da se je dosad nijedna znanstvena ustanova ili čak Povijesno društvo u Hrvatskoj sjetilo da se o toj tristoljetnoj godišnjici progovori.

Uz 200-godišnjicu Luciusove smrti na »sjednici filologičko-historičkoga razreda »JAZU« dne 11. siječnja 1879. god. pročitao je njen prvi predsjednik dr. Franjo Rački svoj rad: »Povjestnik Ivan Lučić Trogiraniin«, koji je i tiskao i time se »uspomena toga događaja u krugu njezinom proslavi«.¹

Isto tako se u okviru proslave 100-godišnjice JAZU, a u povodu proslave 300-godišnjice izdanja Luciusova djela »De regno Dalmatiae et Croatiae libri sex« (Amstelodami 1666) održao znanstveni skup u Trogiru, rodnom mjestu ovoga historičara, u listopadu 1966. godine. Ondje su pročitani brojni referati o njegovu radu i spisima i tiskani u Zborniku Historijskog instituta JAZU, koji je posvećen tome velikom historičaru uz tristotu obljetnicu navedenoga »De regno«.²

2.

Lucius potječe iz ugledne trogirске obitelji, poznate ondje još u 12. stoljeću. Njegov otac bio je poznati književnik Petar Lucius, oženjen Klarom Divnić iz Šibenika. Iz toga braka rodio se u rujnu 1604. g. Ivan Lucius. Prvi odgoj i školski temelj stekao je u rodi-

¹ Fr. Rački, Ivan Lučić, Trogiraniin. Na uspomenu 200-godišnjice smrti njegove, RAD JAZU XLIX, Zagreb 1879, 65—102.

² Zbornik Historijskog instituta JAZU 6, Zagreb 1969.

teljskoj kući i u gradskoj učionici, pa je ubrzo uz talijanski naučio potpuno i hrvatski, jer se je u Trogiru u to vrijeme nosila hrvatska narodna nošnja i govorilo više hrvatski nego li talijanski.

Nakon izvjesna vremena Lucius odlazi u Rim, a odatle u Padovu, gdje je položio doktorski ispit iz crkvenog i svjetovnog prava (1628.) i 1630. na padovanskom sveučilištu dobio lovorov doktorski vijenac. Iza toga se vraća u Trogir, gdje sudjeluje u gradskoj upravi i 1635. opet je na čas u Rimu.³

Kako se je Lucius dao na proučavanje i pisanje povijesti?

O tome postoje razne verzije i izmišljotine. No zato se može sa sigurnošću ustvrditi da je svoje prehistorijsko znanje stekao u Padovi i u Rimu, gdje je bio na vrelu nauke i tu je upoznao tadašnju metodu historijskog istraživanja.

Svakako u svojoj domovini nije našao личности koje bi mu mogle služiti kao uzor, a njihovi radovi bili su i onako dvojbene vrijednosti i rijetko se je tkogod malo jače pozabavio Dalmacijom.

Svjestan ove teškoće Lucius je sam morao krčiti put i u tome je bio neumoran, postojan, silno marljiv i dosljedan.⁴

U svojoj povijesti Dalmacije i Hrvatske pokazao je vrlo rijetku pronicavost duha i veliku erudiciju.

Pravi povod za pisanje povijesti Dalmacije bio je taj, što je Venecija u ratu s Turcima izgubila Kretu (Kandiju), koja je bila »regnum«, pa se je držalo da će ona time izgubiti prava na počasti koje se daju kraljevima. Kada je za to doznao Lucius, te zadarski književnik Simeon Ljubavac i historičar Daniel Divnić iz Trogira, oni su uvjerali mletačke vlastodršce da gubitkom toga otoka nije izgubljen i naslov »regnum«, jer je taj imala Dalmacija od najstarijih vremena. Tim povodom je Lucius iznio pred generalnim providurom u Zadru svoje mišljenje i tvrdnje, poduprvši ih nekim dokumentima. O tome je tako uvjerio providura da je ovaj poslao izvještaj svojoj vladi, a i Ljubavac je slično učinio.⁵

Tako je, dakle, Lucius došao na misao da napiše djelo »De regno Dalmatiae et Croatiae«, koje je započeo 1651. i na njemu je radio jedanaest godina. On je bio svjestan da će mu ta historija zadati mnogo truda, ali je ipak nije htio napustiti. Započevši prikupljati građu za to djelo, stupio je u dopisivanje s raznim uglednim osobama iz dalmatinskih gradova, koje bi mu mogle poslužiti da mu dadu isprave i podatke za osvjetljenje njegove započete povijesti. Pri tome svom pionirskom poslu, prepušten sam sebi i nemajući nikoga tko bi mu pomogao savjetom počeo se služiti nekim mletačkim kronikama u rukopisu, u kojima je naišao na oprečnosti.

³ Fr. Rački, o. c., 66—69; F. Šišić, Priručnik izvora hrvatske historije I/1, Zagreb 1914, 51.

⁴ Fr. Rački, o. c., 68—71.

⁵ Gl. B. Poparić, Pisma Ivana Lučića Trogirana, Starine JAZU XXXI, Zagreb 1905, 298—305 i F. Šišić, o. c., 52.

U vezi s tim je 6. XII 1651. pisao svome prijatelju u Zadru arhida-konu Valeriju Ponteu da mu potraži kakve stare mletačke kro-nike i neka mu dade prepisati isprave iz samostana sv. Krševana i sv. Marije, koje on nema, uputivši ga kako treba to učiniti. Ujedno ga je molio da nikome ne govori o njegovu radu, jer je odlučio ili da ništa ne napiše ili da prije dobro i na dugo svaku stvar pomno prouči. Uz navedenu građu zanimale su ga i »pohvale«, laudes, koje su se pjevale na velike blagdane u Zadru, Splitu, Dubrovniku, Cresu, Osoru, Krku, Ninu itd., jer je i u njima tražio dalje potvrde za svoje djelo. Uživajući u tome radu, koji mu je zadavao mnogo truda i poteškoća, odlučio ga je nastaviti i ne napustiti, kako piše ponovno Ponteu, makar ga osudili na šibe. Ootkrivajući nove stvari, a napose prostudiravši brojne knjige i povelje, te i radove svoga prijatelja Ljubavca, posao mu se podvostručio. U tom sabiranju i prepisivanju građe napose su mu zdušno pomagali već spomenuti Zadrani Šime Ljubavac i Valerije Ponte.

U istu svrhu pozabavio se i statutom Zadra, a domogao se i »Memoriale«-a Zadrana Paulusa de Paulo.⁶

Iako je sakupio golemu rukopisnu građu i proučio cijelu mu pristupačnu literaturu, doskoro je uvidio da mu treba za usavršavanje ovoga djela još i izvornog materijala izvan njegova Trogira i Dalmacije. Stoga se odlučio preseliti u Rim. Onamo je stigao preko Ankone 1654. god., gdje se i stalno nastanio.

Razni pisci navode druge razloge Luciusova odlaska iz Trogira. Jedna od tih izmišljotina nastala je za života Luciusa, a on ju je sam demaskirao.

Stigavši u Rim Lucius je ondje našao mnogo naučenjaka, naših i stranih, koji ga odmah primiše u svoje kolo. Tu su bili Ivan Tomko Mrnavić (Marnavić ga zove Grga Novak), Rafael Levaković, Bartol Kašić, Petar Beneša i njegov sinovac Stjepan Gradić i drugi. Naročito je bio u prijateljskim vezama s Gradićem, koji ga je u svemu pomagao, a napose onda kada je postao predstojnik vati-kanske biblioteke.

Sada se marljivi i pedantni Lucius odlučio prekopati sve rimske biblioteke i arhive da bi zatim novu sakupljenu građu za svoje djelo isporučio s onom donesenom iz domovine i stao konačno spremati knjigu za tisak. Upravo s tim radom dospijeva izdati u Rimu 1657. god. stari trogirski rukopis »Vita beati Joannis Confes-soris Episcopi Traguriensis et ejus miracula, cum notis Joannis Lucii«,⁷ od kojega je istiske razaslao i svojim prijateljima u Dal-maciji, pa tako i u Zadar.⁸

I danas se u Naučnoj biblioteci u Zadru pod sign. Mss 766 nalazi Luciusov vlastiti primjerak toga štampanoga djela s njego-vim vlastoručnim dopunama teksta i korekturama.

⁶ B. Poparić, o. c., Starine JAZU XXXI, 302—308, XXXII (1907), 29.

⁷ Fr. Rački, o. c., 77, 78.

⁸ B. Poparić, o. c., Starine JAZU XXXI, 311.

Nastavljajući i dalje raditi na svome kapitalnom djelu »De regno« Lucius se interesira i za iskopine iz rimskog doba u Zadru, te traži od Pontea neka razjašnjenja o prvom zadarskom biskupu Lampridiju kao i o dva otočića blizu Zadra (Galleo et Arte) U pismu pak od 14. IV 1660. obavješćuje ga da je onih 7 zadarskih pobuna, kako ih opisuju mletački kroničari, sveo samo na 3 (1180, 1242, 1311.), a za ostale kaže onako kako je uistinu bilo. Pored toga traži od Pontea i neke podatke o najstarijoj povijesti Zadra. Uporedo s time šalje mu popis poglavlja prve svoje četiri knjige »De regno« i javlja mu da radi na petoj (22. I 1661.).⁹

Konačno je krajem 1661. ili početkom 1662. Lucius dovršio svoje »De regno« i predao ga na papску cenzuru koja mu daje svoje odobrenje da se tiska (6. VI 1662.).¹⁰

Kada su mu braća Ivan i Kornelije Blau, holandski tiskari u Amsterdamu, ponudili da će mu tiskati to djelo, Lucius objašnjava Ponteu (31. I 1665.) zašto ga je dao tako daleko tiskati. Ali ga obavještava da uslijed kuge u Holandiji »ovo djelo spava i spavat će još dugo, jer i ako gospodari ne umru, prije nego preuzmu posao, bojim se da će opet proteći mnogo vremena. Da imam sredstava, ja bih ga tiskao u Italiji, ali pošto ih nemam, trebat će strpljivo čekati da se nastavi tiskanje u Amsterdamu«. No Lucius se ipak prevario u svome pesimizmu, jer u pismu Ponteu od 16. XII 1665. kaže da je »De regno« otštampano i da je to doznao od jednog rimskog knjižara, a tu je vijest potvrdio i Ivan Blau. Naravno da je Lucius sada bio zadovoljan, što se vidi iz novoga pisma Ponteu, jer je taj posao konačno sretno dovršen. Ali prošla je 1666.¹¹ i veći dio 1667. a da Lucius još nije vidio prve otiske svoga djela. Čak je prošla i 1667, kako piše Ponteu i izvještava ga koliko je puta pisao Blau u Holandiju, ali odgovor nije dobio. No kako je doznao da se njegovo djelo prodaje u bečkim knjižarama, upućuje Pontea neka ga odande nabavi preko Rijeke. Kada mu je konačno taj Holanđanin uputio 3. VII 1668. tri primjerka »De regno«, Lucius je jedan odredio za Pontea. No sve su te knjige bile bez tabla i genealoških tablica i indeksa, koje je Lucius primio tek u svibnju 1669. i siječnju 1670. godine.

Istom kada mu je Ponte poslao svoj sud o »De regno«, Lucius mu je 16. III 1669. odgovorio ovako: » Glede mojega djela Vaše je

⁹ B. Poparić, o. c., Starine JAZU XXXI, 314—318, XXXII, 1, 2.

¹⁰ F. Šišić, o. c., 54.

¹¹ 4. IX 1666. god. upućuje Ivan Lucius iz Rima pismo grofu Petru Zrinskome u vezi porijekla njegove obitelji i kaže da mu može slati listove čak i preko Pontea. Kurelac pak komentirajući ovo značajno Luciusovo pismo, u kome Zrinskoga taj naš historičar oslovljava sa »ti«, pretpostavlja da su se grof Petar i on mogli upoznati ili »u Rimu, Padovi ili Veneciji ili u Zadru«, gdje je knez Posedarski, njihov zajednički prijatelj, dolazio i kamo je »navraćao Lučić« (M. Kurelac, Prilog Ivana Luciusa - Lučića povijesti roda Zrinskih i njegove veze s banom Petrom Zrinskim, Zbornik Historijskog zavoda 8, Zagreb 1977, 129, 130, 105 i bilj. 14).

gospodstvo dobro izrazilo da ja prikazujem pomorsko gospodstvo Mlečana temeljitije i bistrije nego li su to dosada drugi učinili, a što se tiče Paula de Paulo, zadarskog podsjedanja i splitskih kronika, premda tu ima ponešto protivno prejasnoj Republici, ipak mi se čini, kada se prisposdobi ono malo nepovoljna, da se s tim više ističe toliko drugoga povoljna. Što se tiče slobostina dalmatinskih komuna, nisam mogao propustiti da ih ne spomenem i ne naglasim svuda, gdje mi se pružila prilika, da mi se ne bi predbacivalo da sam slab historičar i loš patriota, jer sam čuo da je i u Veneciji netko bio nešto procijedio kroz zube o mome djelu. Stoga sam zamolio gospodina gubernatora Detrika neka upita preuzvišenoga Sagreda, što on kaže i odvрати mi da on dobro govori o djelu, a meni je dosta da ne govori zlo«. ¹²

U vezi svega ovoga je Bare Poparić, izdavač zbirke Luciusovih pisama upućenih Ponteu, stvorio zaključak da je Luciusovo »De regno Dalmatiae et Croatiae« bilo patvoreno u Veneciji, gdje je zaostalo punih 8 mjeseci. Republika ga je dala preudesiti, kako je odgovaralo njezinim interesima, a kada je Lucius 1669. doznao za to, on je silom prilika priznao da je to njegovo originalno djelo. ¹³

Međutim za sve ovo treba iznijeti boljih, sigurnijih i jačih dokaza, pa zato nije ni čudo da ovakvo Poparićevo mišljenje nije do danas prihvaćeno u našoj historiografiji.

Ovo Luciusovo djelo nosi ovakav naslov: »Joannis Lucii Dalmatini (sa i bez »Dalmatini«) De Regno Dalmatiae et Croatiae Libri Sex«, a datirano je sa: »Amstelodami« 1666. i 1667. kao i »Francofurti« 1667. i 1668. g. Navedena izdanja ne razlikuju se u tekstu nego samo glede priloga u njima. No svakako je izdanje iz 1668. god. najpotpunije.

Sam tekst »De regno« obuhvaća 1—286. stranu, a tekstovi izvora s komentarom Luciusa 287—474. stranu.

Inače autograf Luciusova »De regno« nalazi se u Vatikanskoj biblioteci u Rimu u 3 kodeksa (Sign. 6958—6960). Poznavao ga je F. Rački, a pronašao ga je M. Kurelac. Čitav ovaj tekst Luciusova rukopisa podudara se sasvim s tekstom iz 1666—1668. god. i time postaje bespredmetna ona Poparićeva tvrdnja o naknadnu preinačenju u korist Venecije.

Rukopisna pak građa za »De regno« pohranjena je zajedno s građom za ostala Luciusova djela u 14 svezaka u Arhivu Kaptola u Splitu (sign. 528, 529, 531—542) i u Arhivu JAZU (sign. 1 c 56 pov nazivom: »Notata historico chronologica«).

Cijelo Luciusovo djelo, koje ima 2 kolone, podijeljeno je u 6 knjiga (Prvobitni raspored je bio u rukopisu u Arhivu Kaptola u Splitu u 5 knjiga), a uz ostalo ima dosta vijesti i o Zadru u ranom

¹² B. Poparić, o. c., *Starine XXXII*, 13, 22, 23, 24, 31, 34—37, 41, 42.

¹³ Gl. opširno B. Poparić, o. c., *Starine JAZU XXXI*, 278—297.

i kasnom srednjem vijeku. Drugi dio »De regno« sadrži kao izvore i »Obsidio Jadrensis libri duo« (387—422) i »Memoriale Pauli de Paulo patritii Jadrensis« (423—428).

Kada je izašlo »De regno« Lucius ga nije prestajao popunjavati i ispravljati. Kao plod toga su uz ostalo i Luciusove »Inscriptiones Dalmaticae« i »Notae ad memoriale Pauli de Paulo«.

Za zbirku rimskim natpisa u Dalmaciji »Inscriptiones« dobio je prijepise natpisa od Pontea, te iz zbirke Ljubavca. Time je nastala prva potpunija zbirka starih rimskih natpisa nađenih u Dalmaciji.

»Memoriale Pauli de Paulo«, koji je izdao po Ljubavčevu prijepisu, ispravio je zato što je opazio da je taj rukopis pun grešaka, napose u datumima.

Luciusove dopune i ispravci nalaze se također na posebno i naknadno nalijepljenim listovima uz njegove vlastite primjerke štampanog djela »Inscriptiones Dalmaticae-Addenda vel corrigenda in De regno« u Naučnoj biblioteci u Zadru (Mss 766).

Međutim nije prošlo ni 35 godina od izlaska toliko hvaljenoga »De regno«, kada je hrvatski književnik Pavao Ritter Vitezović sastavio polemički spis: »Offuciae Joannis Lucii, De Regno Dalmatiae et Croatiae, refutatae ab Equite Pavlo Ritter . . . « (Autograf ovoga spisa je u Sveučilišnoj biblioteci u Zagrebu, a Kukuljevićev prijepis u Arhivu JAZU), ali ga nije i dovršio. Iako taj spis vrvi od protuslovlja i opsjena, on je interesantan već radi toga što je Vitezović njime nastojao vrlo detaljno pobiti pojedina poglavlja Luciusova tobože tendencioznog djela. Naročito se je oborio na ona mjesta u kojima Lucius govori o gospodstvu Venecije na Jadranu i zapravo nema poglavlja koje on nije pokušao pobiti, nazivajući Luciusa »iniquus Dalmata«.

Ukratko, cijelo nastojanje Ritterovo je bilo da dokaže da je Luciusovo »De regno« napisano na štetu Hrvatske i da ovoga pisca prikaže nepouzdanim i pristranim. No u tome ipak nije sasvim uspio, jer se je i sam ponekad i suviše daleko zaletio u svojim dokazivanjima.

Gotovo istovremeno sa glavnim djelom Lucius je radio i na historiji svojega rodnoga grada Trogira. Tako u listopadu 1667. šalje Ponteu kronološke table koje će dodati svojoj kronici, a uz to od njega i dalje traži razne podatke. Pošto je proširio naslov svojih »Memorie« moli 1669. Pontea da svakako proda njegovu srebreninu da time dobije novaca za tiskanje ove svoje kronike, a u travnju 1671. šalje mu čak 2 poglavlja tih svojih »Memorie« da ih pregleda s prijateljima. Konačno su u siječnju 1672. dovršene te »Memorie« i **priredene za tisak i za njih je u travnju 1673. mogao Lucius javiti Ponteu da će one biti u svibnju doštampane.** No u tome se i opet prevario, jer ga je tek u rujnu 1673. mogao izvijestiti da su »Memorie di Traù« dotiskane te da mu šalje 5 primjeraka i to za njega, dra Grisogona, dra Soppina, Franju Luc-

carija i Soppea.¹⁴ No Lucius s tim djelom nije bio zadovoljan, jer mu je mnogo toga bilo ispušteno. Ali zato je tu povijest Trogira smatrao dopunom svoje povijesti Dalmacije i Hrvatske.

Sva ova Luciusova djela izazvala su pažnju i udivljenje njegovih suvremenika i sa sviju strana tražilo se od njega savjeta i pomoći. Među ovima bili su i njegovi zemljaci iz Dalmacije.

U međuvremenu Lucius je izabran za predsjednika zbora Jerolimskog zavoda u Rimu (1663, 1669.), gdje je upoznao mnoge naše ljude, koji su se bavili književnošću i budno je pratio prilike u svojoj domovini, gdje jezik naroda naziva »lingua slava ò croata«.¹⁵ Pored toga bavi se granicama zadarske, ninske i skradinske biskupije, crkvenom desetinom u Vrani, »vraždom«, »ligom« zadarskoga kotara, te moli Ponteua da mu prepíše važnije isprave iz raznih zadarskih arhiva, razlaže mu gdje bi se moglo naći tijelo sv. Krševana, piše mu o interesu stranih naučenjaka za njegovo djelo, izvješćuje ga o knjizi Jakova Spona (Putovanje po Italiji, Dalmaciji, Grčkoj i Levantu, na francuskom jeziku) i ističe nedostatke i netočnosti u njoj glede same Dalmacije.¹⁶

Na traženje Luciusa Ponte mu šalje u prijepisu tzv. Novigradski zbornik od 12. II 1551, koji se danas čuva među Luciusovom ostavštinom u Arhivu Kaptola u Splitu (sv. 528, ser. B). Njega je (Drugi rukopis iz 17. st. — po mišljenju Barade čuva se valjda i u Naučnoj biblioteci u Zadru pod *Miscellanea* No 1182, sv. XIII, br. 1.) objelodanio i obradio M. Barada 1957. god. pod naslovom »Starohrvatska seoska zajednica« (JAZU). Isto tako je Ponte uputio u prijepisu Luciusu i tzv. »Vransko običajno pravo« od 1454. god. koje se također nalazi u Luciusovoj ostavštini u već navedenom arhivu u Splitu (sv. 528, ser. B). Oba ta rukopisa Lucius nije iskoristio, ali ih je ipak je ipak sačuvao u navedenim prijepisima Ponteua i oni se ubrajaju zapravo u »Croatiae consuetudines« ili u hrvatskom prijevodu: »Običajna prava Hrvatske«.

Kako je M. Freidenberg nepotpuno i loše objelodanio, ne svojom krivnjom, ovo vransko običajno pravo po prijepisu pok. I. Grgića, sačuvanom na pisačkoj mašini, to je 1979. taj spis prema (valjda) Ponteovu prijepisu iz Arhiva Kaptola u Splitu izišao u »Radovima« Filozofskog fakulteta u Zadru.

Kako je Lucius stanovao u Rimu i kako je živio, zna se dosta malo. Imao je stan u blizini »Piazza della Rotonda«, nedaleko Pantheonu, i izgleda, da nije ni u čemu oskudijevao. Radio je do posljednjeg daha.¹⁷

¹⁴ B. Poparić, o. c., *Starine JAZU* XXXII, 36, 46, 49, 50, 55, 60, 62.

¹⁵ Fr. Rački, o. c., 93, 97.

¹⁶ B. Poparić, o. c., *Starine JAZU* XXXII, 63, 64, 68, 81, 88—91.

¹⁷ Fr. Rački, o. c., 101.

Već je prije rečeno da se historijska građa kojom se Lucius služio nalazi sada u Kaptolskom arhivu u Splitu u 14 svezaka, a u petom su zadarske isprave. Njih mu je prepisao Ljubavac, koji mu je poslao i prijepise rapskih povelja (1018—1409) uz još neke druge prijepise isprava.

Mnoge Luciusove bilješke i prijepisi raznih djela čuvaju se, kako smo također rekli, u Naučnoj biblioteci u Zadru (Mss 616, 617, 618, 837), a rukopis djela Franje Divnića »Historia della guerra di Dalmazia fra Veneziani a Turchi dell'anno 1645 alla pace« s Luciusovim bilješkama, koje su nalijepljene ili sa strane dodane, pohranjen je također u toj istoj biblioteci pod sign. 837. U Naučnoj biblioteci u Zadru nalazi se i tzv. »Codex Lucianus« (Mss 617), u kojem su i razni Luciusovi prijepisi i bilješke autobiografskog i povijesnog karaktera. U biblioteci pak Muzeja za nacionalnu arheologiju u Splitu nalazi se čuvena Luciusova korespondencija s Valerijem de Ponteom, dok se, prema Laszowskom, neka Luciusova pisma čuvaju u biblioteci samostana sv. Franje konventualca u Šibeniku.

Inače od 146 pisama¹⁸ citirane zbirke u Splitu Poparić je objelodanio samo 104, od kojih mnoge nije donio u cijelosti. Zato bi bilo potrebno da se ta zbirka nanovo prouči i izda.

Lucius je još davno prije svoje smrti sastavio oporuku, koju je 1654. ostavio u Trogiru, a 1679. je u Rimu napisao i ovjerio oporuku¹⁹ tj. kodicil,²⁰ za koji je poslije njegove smrti pisao Ponte Gradiću da sumnja da bi mogao biti osporavan, dok će oporuka, koja je mnogo prije učinjena, biti osporavana.

Umro je, kako smo kazali, 11. 1 1679. u svojoj sedamdesetoj godini, a sahranjen je po svoj prilici u crkvi sv. Jeronima. Ondje se i sada nalazi mramorna spomen-ploča, podignuta tek 1740. god. od Splitsanina Jurja Georgiceausa, arhiprezbitera, na spomen smrti Luciusa, Stjepana Gradića (u. 1683) i Ivana Paštrića (u. 1708). Tu je prvi naveden Lucius, za koga piše ovako: »Joanni Lucio nobili Traguriensi qui Dalmatiae, Croatiae, Patriamque historiam illustravit et conscripsit. Obiit III. Idibus Januarii MDCLXXIX.«²¹ Dakle umro je 11. I 1679, a ne 1670, kako piše Ida von Düringsfeld.²²

¹⁸ Gl. M. Kurelac, Suvremenici i suradnici Ivana Lučića, Zbornik Historijskog instituta 6, 135, bilj. 11.

¹⁹ I. Crnčić, Paoporuka Ivana Lučića Trogirana, našega povjestnika, od g. 1679, Starine JAZU XXVI, Zagreb 1893, 20—26; V. Brunelli, Giovanni Lucio, Rivista dalmatica II/4, Zara 1900, 17—24.

²⁰ C. Fisković, Oporuka: kodicil Ivana Lučića, Vjesnik arhiva X/XI, Zagreb 1941, 59—84.

²¹ Zbornik Historijskog instituta JAZU 6, 182 — Nadgrobna ploča Luciusa u crkvi sv. Jeronima u Rimu.

²² Aus Dalmatien I, Prag 1857, 245.

Lucius je u Dalmaciji imao suradnika, koji su se i sami isticali ili bavili naukom, a napose historijom. Među prvima je bio zadarski historičar Šimun (Simeone) Ljubavac (Gliubavaz), rođen u Zadru 1608, a umro je ondje 20. I 1663. Od 1631. do 1637. Ljubavac je studirao u Padovi, gdje je postigao doktorat prava, sedam godina iza Luciusa. U Zadru je obavljao nastavničku i sudačku službu. Njegovu zbirku rimskih natpisa upotrebio je Lucius, s kojim je bio u živu dopisivanju o raznim pitanjima historije. Tako u pismu od 15. IV 1653. iz Zadra Ljubavac piše Luciusu i raspravlja o hrvatskom kralju Stjepanu III kao Zvonimirovu nasljedniku i dotiče se vojne kralja Ladislava od 1091, iznoseći o tome sve one izvore što ih je poznavao. Ovo pismo pronašao je F. Šišić u Britisw Museum u Londonu pod naslovom: »Della Dalmazia. Discorso di Simon Gliubavaz nob. Zaratino«. Inače dru Kruni Krstiću, koji je pisao o Ljubavcu u EJ 5 (1962), glavno je Ljubavčevo djelo »Agri jadrennis illustrator (Memorie istoriche)«, koje sadrži geografsko-historijski prikaz zadarskog područja, a sačuvano je u 5 rukopisnih primjeraka i djelomično je objavljeno u zadarskom časopisu »La Domenica« (1890/1).²³

Međutim mi imamo slijedeće rukopise Ljubavčeva djela pod ovakvim naslovima: »Storica Dissertazione del Contado e territorio di Zara«, dogotovljeno u prosincu 1662, i taj se rukopis, zapravo autograf, nalazi danas u Arhivu JAZU u Zagrebu, a jedan primjerak u Metropolitanskoj biblioteci u Zagrebu i to pod ovakvim naslovom: »Storica dissertazione del Contado e Territorio di Zara del D(ottor) Simon Gliubavaz *Frangipani*« (S. A.). To je kopija iz 17. stoljeća.²⁴ Ali nekompletno djelo »Storica dissertazione del Contado e Territorio di Zara del dott. Simeone Gliubavaz, dedicata al E. Leonardo Foscolo, provveditor generale di Dalmazia e Albania« čuva se u Naučnoj biblioteci u Zadru. Ova »Storica dissertazione« je tiskana u navedenoj »La Domenica« (1890/1), kako je to i Krstić (djelomično) naveo. Godine 1860. napravio je Matija Pališić prijepis ovoga rukopisa, koji se čuvao u biblioteci velike zadarske gimnazije.²⁵

Još 1652. zajedno sa Šibenčaninom Fr. Divnićem Ljubavac je napisao raspravu »Prerogative di Dalmazia«,²⁶ kojom se na osnovu

²³ K. Krstić, Ljubavac Šimun, Enciklopedija Jugoslavije 5, Zagreb 1962, 566, 567.

²⁴ A. Markov, Katalog metropolitanskih rietkosti, Kulturno-poviestni zbornik zagrebačke biskupije I, Zagreb 1944, 543.

²⁵ V. Brunelli, Catalogo sistematico dell' i. r. biblioteca ginnasiale-provinciale di Zara, Programma dell' i. r. ginnasio superiore di Zara, 1901—1902, Zara 1902, 42.

²⁶ Ljubić piše u svojoj marginalnoj bilješci u vezi Ljubavca da se iz pisma Ivana Luciusa, upućena Danielu Divniću u Šibenik (26. VIII 1675.), a objelodanjenom u Arhivu za povjestnicu jugoslavensku (4, Zagreb 1857, 129)

mletačkog posjeda dokazivalo pravo Republike sv. Marka na rang »kraljevine« u međunarodnim odnosima.²⁷

Ljubavac je ostavio iza sebe više rukopisa geografsko-historijskog sadržaja. Među njima su i sabrani natpisi, iskopani iz zemlje, a prema Fortisu mu se pripisuje i spis »De situ Illyrici«.²⁸ I. von Düringsfeld navodi da je iza njegove smrti ostalo više rukopisa geografsko-historijskog sadržaja o staroj Iliriji na latinskom jeziku i »Memorie di Zara«.²⁹ I zbilja u muzeju Coreer u Veneciji čuvaju se te »Memorie storiche del Signor Simon Gliubavaz nobile della città di Zara«, o kojima je kao i još nekim drugim rukopisima pisao i ominozni zadarski historičar G. Praga.³⁰ Uz ovo djelo je Ljubavac ostavio u rukopisu i popis zadarskih biskupa i nadbiskupa kao i zbirku starih natpisa iz Zadra i okolice,³¹ a znamo i za popis knjiga Ljubavčeve biblioteke.³²

Krstić kaže da se ne zna za sudbinu ostalih Ljubavčevih djela, čiji su naslovi poznati iz podataka u djelima njegovih suvremenika kao i popisa njegove ostavštine (n. pr. De situ Illyrici, Rivoluzioni di Clissa, Diarii di Zara, Bellum Dalmaticum itd.).³³

Inače je u dvorani nekadašnje zadarske akademije sve do kraja 18. st., prema navodima V. Brunellija, bio jedan kip Ljubavca s ovim natpisom:

»MDCIX (?! S. A.)

Simeon Glaubavaz Jadrensis

Juvenum Vrbanus Instructor

Agri Jadrensis et Romanorum Inscriptionum Illustrator.«³⁴

Drugi Zadranin Luciusov suradnik i veliki prijatelj je Valerije Ponte, tamošnji arhiđakon.

On potječe iz ugledne plemićke obitelji Ponte, doseljene iz Bergama. Otac mu je imao pet sinova i kćeri, od kojih mu se brat Marko napose istakao na vojničkom i diplomatskom polju.³⁵

saznaje da je Ljubavac sastavio spis: »Prerogative di Dalmatia del q. S.^r Dr. Gliubavaz« (S. Gliubich, Dizionario biografico degli uomini illustri della Dalmazia, Vienna 1856, 160 — U mome posjedu).

²⁷ Enciklopedija Jugoslavije 5, 567.

²⁸ S. Gliubich, o. c., 160.

²⁹ Ida von Düringsfeld, o. c. I, 245.

³⁰ G. Praga, Lo »Scriptorium« dell'abbazia benedettina di San Grisogono in Zara, Archivio storico per la Dalmazia, Roma 1929, a. IV, v. VII, f. 42, 285 i bilj. 1.

³¹ Ida von Düringsfeld, o. c., I, 245.

³² Historijski arhiv u Zadru — SZN Francesco Sorini b. II, f. VI, N° 1—23. I. 1666. Gl. i G. Praga, o. c. (separat), 42.

³³ EJ 5, 567.

³⁴ V. Brunelli, Giovanni Lucio, Rivista dalmatica II/4, 14.

³⁵ G. Alacevich, Il capitano Marco Ponte da Zara, Zara 1902, 51, 3, 4.

Valerije se rodio 1603. god. u Zadru, gdje je dovršio prve škole, a onda pošao u Rim, gdje je u isusovačkom »Seminarij Romanum« bio sudrug Luciusu (1619. i 1620.), s kojim se uskoro uvelike sprijateljio. Povrativši se kući postaje svećenik, a 1646. na sveučilištu u Padovi proglašen je doktorom obaju prava (Ova njegova originalna diploma čuva se u Naučnoj biblioteci u Zadru). U zadarskom kaptolu Ponte je postao arhiđakon i vikar zadarskog nadbiskupa Teodora Balbija (1656—1669) i onda apostolski vizitator zadarske nadbiskupije. Otklonio je da bude osorski biskup, a nije pristao ni da bude trogirski biskup, što je Luciusa napose razalostilo. Za vrijeme svoga boravka na Osoru (1647—1649) u svojstvu apostolskog vizitatora i vikara Ponte je sredio tamošnji biskupski arhiv i sastavio njegov inventar, te prepisao neke listine i prijepise poslao Luciusu.

Od 1635. do 1654. Lucius se u nekoliko navrata sastao s Pontem u Zadru, Rogovu i Tkonu, a kada se odlučio pisati svoj »De regno« Ponte mu je postao glavni oslonac i spona s domovinom u vezi svih traženja arhivske građe. Oko Pontea su se okupljali i Šime Ljubavac, G. Ligniceo, A. Bartolazzi, Š. Bartolazzi, L. Grisogono, A. Giordani, N. Ventura, G. Zaccaria, Vitasović i drugi, koji su svi pripadali krugu Luciusovih prijatelja.³⁶ Iz potrebe za izmjenom znanstvenog mišljenja i zajedničkog interesa za lijepe umjetnosti, poeziju i govorništvo, a na inicijativu G. Zaccarije i V. Pontea, 1665. se u Zadru osniva »Accademia Cinica« sa sjedištem u nadbiskupskoj palači.

Pored raznih vrsta zaduženosti Ponte se na inicijativu Luciusa počeo baviti i historijom, a onda i epigrafikom, te je sabrao mnogo natpisa iz Zadra i okolice, koje je 1673. Lucius objavio u »Inscriptiones Dalmaticae«. Kada su J. Spon i G. Wheler 1675. posjetili Zadar, ondje im je vodič i tumač starina bio Ponte. Taj historičar je uz Ljubavca bio povezan i sa Franjom i Danijelom Divnićem, Nikolom Cippicom, Jerolimom Papalićem i Karlom Vrančićem, s kojima se i dopisivao.³⁷ Posebno ga je pak prijateljstvo vezivalo sa čuvenim Dubrovčaninom Stjepanom Gradićem, s kojim je ostao u vrlo živoj pismenoj vezi.³⁸ Kada je Ponte negdje početkom ožujka 1679. posredstvom Trogiranina Franje Dragazza dobio pismo Gradića, u kome ga obavještava o smrti Ivana Luciusa, on u odgovoru (12. III 1679.) nije krio svoju bol za Luciusom, koji mu je, kako kaže, bio prijatelj 60 godina, a isticao se neuporedivom predanošću i iskrenošću i zbog toga je bio voljen i zbog drugih svojih vrлина duboko poštovan. Gubitak prijatelja od tolike vrijednosti i povje-

³⁶ Svima ovima je Lucius poslao svoje djelo »Vita B. Joannis Conf. Ep. Traguriensis« 1658. g. (Naučna biblioteka u Zadru Mss 766 i M. Kurelac, Suvremenici i suradnici Ivana Lučića, Zbornik... 6, 136, bilj. 13).

³⁷ M. Kurelac, o. c., Zbornik... 6, 134—138.

³⁸ Ova se korespondencija Pontea s Gradićem i danas nalazi u HAZ-u — Spisi samostana sv. Kuzme i Damjana br. 204.

renja izaziva u njemu najljuću bol a on i Gradić jedan drugome trebaju izraziti saučešće. Ne sumnja da će Luciusa zbog zasluge za narod slaviti i da će ostati u vječnom sjećanju i hvaljenju, a on će se toga gubitka sjećati dogod je živ.³⁹

Četiri mjeseca nakon što je saznao za Luciusovu smrt, 2. VII⁴⁰ 1679, umire u Zadru i Ponte, koji je bio ondje vrlo uvažena ličnost i silno obrazovan, te stvarno uvelike pomagao Luciusu u njegovu radu oko »De regno«. Poznati putnici i pisci Spon i Wheler, koji su ga upoznali, hvale Ponteua kao što to poslije čini i Farlati.

Ponte je pisao mnogo, a većinu njegovih djela još je 1854. vidio svećenik Gurato, marljivi sakupljač domaćih starina, u kući obitelji Ponte.

Ponteovo glavno djelo je: »Historia ecclesiae Jadrensis«, koju je djelomično i ne sasvim točno objelodanio Farlati pod nazivom: »Rerum Ecclesiasticarum Jadrensiarum commentarius« (Ide do o. 1427. god.) u »Illyricum sacrum«, a koje je istome Farlatiju poslao u Padovu Antonije Daniel Thomasonus.⁴¹ Manuskript toga spisa (64 str.) prešao je od zadarske obitelji Addobbati u nekadašnju »Paraviu«, tj. današnju Naučnu biblioteku u Zadru. S latinskog originala poslije je tu povijest preveo na talijanski (nella lingua volgare) opat Giambattista Gerolimo Sorini. Autograf ove verzije, zajedno s jednom čistom kopijom, pohranila je obitelj Bianchi u »Paraviu«, sadašnju zadarsku Naučnu biblioteku.

Ponteovu historiju na latinskom s talijanskim prijevodom Sorinija objelodanio je bez završetka V. Brunelli u časopisu »Rivista dalmatica« (Zara 1907, 1908) s fotografijom originalnog portreta Valerija Ponteua, koji se nekoć nalazio u salj biblioteke »Paravia«, a danas u zadarskom Zavodu za zaštitu spomenika, gdje je tu sliku smjestio njegov prvi konzervator i direktor Grga Oštrić.

U predgovoru svome djelu Ponte obavještava čitaoca zašto je napisao ovu povijest i izlaže da ga je na to natjerao Lucius, koji je izdao »De regno«, te mu je ono i poslužilo za obradu njegove crkvene povijesti. Iza toga govori o Zadru, njegovu imenu i počecima, iznaša razne kamene natpise po gradu. Nadalje prelazi na sam postanak zadarske crkve, piše o njezinim sufraganima, relikvijama i moćima, donosi ispravu od 1076. godine napisanu rukom arhidakona Madija, kao i još neke. Priča o zadarskom kaptolu, njegovu ustrojstvu, katedrali i još nekim crkvama, samostanima (s ispravama), opatima i bratovštinama.

Jedan Ponteov rukopisni primjerak pod naslovom: »De Ecclesia Jadrensi eiusque Episcopis et Archiepiscopis« imao je u svome

³⁹ HAZ — Lettere originali dell'Archidiacono Valerio Ponte dirette all' Abbate Gradi in Roma compresa altre lettere del secolo XVII — Spisi samostana sv. Kuzme i Damjana br. 204, list 56.

⁴⁰ Kurelac stavlja da je umro 5. VII (M. Kurelac, o. c., Zbornik... 6, 138).

⁴¹ D. Farlati, *Illyrium sacrum* V, Venetiis 1775, 11—24.

posjedu, tj. u svojoj biblioteci, I. Kukuljević Sakcinski, a danas je pohranjen u Arhivu JAZU. Ovjerovljeni pak prijepis iz 1730. god. pod nazivom »Ponte Valerij (de), de ecclesia Jadrensi eiusque episcopis et archiepiscopis« nalazi se u Nacionalnoj i sveučilišnoj biblioteci u Zagrebu.⁴²

Manuskript *Pontea* i njegova biografija kao i razni drugi sastavci bili su pohranjeni u rukopisu pod imenom »*Varia ad jaderinas ecclesias earumque praesules spectantia*« u biblioteci Pappafava u Zadru, a danas je sve to pohranjeno u Naučnoj biblioteci u Zadru pod sign. Mss 856.

Ponte je ostavio i bilješke o crkvenoj povijesti Ilirika, kojima se obilno poslužio Farlati za svoje djelo. Uz to je Ponte pisao i o kultu sv. Anastazije. U Naučnoj biblioteci u Zadru pohranjene su i Ponteove bilješke, izvađene iz njegovih djela, te rukopis »*Ponte Valerio — Scritture autografe e materiali per la sua biografia*« (Mss 822).

Kako se vidi, Ponte je bio marljiv sakupljač izvorne građe, koju je prepisao za Luciusa, a i na osnovu nje, i opet pod utjecajem Luciusa, pisao je i sastavljao pojedina djela, od kojih su neka objelodanjena, a neka su ostala i danas u rukopisu.

Kako je i on umro prije 300 godina, vrijedno je da se na ovaj način i njega sjetimo u sjeni velikoga historičara Luciusa, čiji je bio vjerni dugogodišnji prijatelj i suradnik.

5.

Inače o Luciusu su pisali razni strani i domaći historičari. Jedan od prvih solidnijih napisa je onaj Fr. Račkoga, pod naslovom »*Povjestnik Ivan Lucić, Trogiranin*«, štampan prigodom 200-godišnjice njegove smrti 1879. godine. No ovaj rad je već danas uglavnom zastario i nadmašio ga je Zbornik historijskog instituta (6, Zagreb 1969), u kome su naši znanstvenici dali svoje priloge o Luciusu i njegovu radu prigodom 300-godišnjice njegova »*De regno*«, kako smo već prije ukazali.

U 19. st. u Zadru su pisali o Luciusu: Gionanni Kreglianovich-Albinioni, Ivan Katalinić, Ante Kuzmanić, Giuseppe Ferrari-Cupili (u nekoliko navrata), neki anonim i Jakov Čudina. U 20. st. pak: Vitaliano Brunelli, Petar Kaer i Giuseppe Praga,⁴³ a od historičara ili naučnih radnika u Zadru iza oslobođenja do danas još nitko.

⁴² To Ponteovo djelo iz originala je prepisao 13. VI 1720. god. knez Antonije Fanfogna (Nacionalna i sveučilišna biblioteka u Zagrebu — R 6943).

⁴³ M. Kurelac, Bibliografija o Ivanu Luciusu - Lučiću i njegovu djelu, Zbornik... 6, 176—179.

Od hrvatskih historičara još je Rački stavljaio »Lučića« na prvo mjesto u redu radnika na polju domaće historiografije,⁴⁴ a F. Čulinović za njega kaže da je »prvi moderni jugoslavenski historiofraf i njegove se metode naša građanska historiografija držala sve do naših dana« te da je zato »utemeljitelj hrvatske historiografije, čije ime nešto znači i u svjetskoj nauci.«⁴⁵ M. Kostrenčić na simpoziju u Trogiru pri proslavi 300-godišnjice Luciusova »De regno« ubraja ovo djelo u djela »buržoaske historiografije« koje će »naći u socijalističkoj historiografiji svoje dostojno i dolično mjesto«, tvrdeći da se Lucius nije htio osloniti niti je htio slijediti nepouzdana puteve Popa Dukljanina, Tome Arhiđakona, Dinka Zavorovića, Serafina Razzija, Mavra Orbinija i Jakova Lukarevića. Ujedno se Kostrenčić složio sa sudom Račkoga, koji i danas važi, da je Lucius »u strogom rieči znamenovanju pravi (ne prvi kako prepisuje Kostrenčić), obziran i pomnživ historiofraf, koj je uz dva skoro stolieća ostao bez premca, i na kojega istraživanjih i mi još danas svoja prisnivamo«.⁴⁶ Krleža pak 1972. piše kako »našu historiografiju ioš uvijek (nažalost) remorkiraju (= zavode: S. A.) Lucius, Dukljanin i Toma arciđakon s tom razlikom da hrvatski kralievi kod Šišića razmišljaju po liniji konjunktura«.⁴⁷

Što da mi na sve ovo kažemo?

Svakako je Lucius, posvetivši se sav samo radu, bio neumoran i velik istraživački duh na polju prošlosti Dalmacije i Hrvatske, koji je sebe obesmratio u svojim djelima i ostavio trajan spomen među svim pokoljenjima i kulturnim narodima Evrope.

Njegova je zasluga da je razjasnio mnoge tamne stranice povijesti hrvatskoga naroda i svojim radom postao sjajan primjer i putokaz kako treba raditi na objašnjavanju u mnogo čemu nerazjašnjene naše povijesti, povezujući je s historijom i ostalih naroda na Balkanu.

Ujedno je šteta što i N. Klaić, koja je napisala i tiskala kao knjigu »Zadar u srednjem vijeku do 1409. godine« (Zadar 1976) nije uopće posvetila pažnju Luciusu ni kao piscu obrade historije Zadra ni kao izdavaču zadarskih isprava i izvornih spisa u tome razdoblju, o kojima inače raspravlja. To djelomično vrijedi i za Pontea i njegov rad na području zadarske historiografije.

Jednom riječju Lucius je uz pomoć Pontea i Ljubavca a i sam i te kako dobro poznao arhive samostana sv. Krševana (napose kartular toga samostana), samostana sv. Marije (s kartularom) i samostana sv. Kuzme i Damjana (s arhivom samostana sv. Ivana Rogovskog i tzv. Rogovskim kartularom). On ne odbacuje sasvim i njemu sumnjive isprave, jer smatra da i takve povelje mogu sa-

⁴⁴ Fr. Rački, o. c., 65.

⁴⁵ Naprijed, Zagreb, 29. II 1952, br. 10.

⁴⁶ Zbornik . . . 6, 9, 6, 7.

⁴⁷ M. Krleža, 99 varijacija lexicographica, Beograd 1972, 62.

državati za historiju onoga vremena interesantne činjenice. Napose se koristio kartularom samostana sv. Marije i ispravama iz samostanskog arhiva kao i onima iz arhiva Sv. Krševana i njegovim kartularom. On doduše krivo datira neke zadarske povelje iz 11. st. Ujedno i ne donosi neke zadarske listine (npr. Agapinu iz 999.) zbog nečitljiva i iskvarena teksta. Često griješi u čitanju povelja pisanih benevantanom, a od njega su takav iskvareni tekst preuzimali i Farlati i Šišić.⁴⁸

No sve to ne umanjuje njegovu vrijednost i značenje njegovih istraživanja i historijskih djela, koja se napose tiču srednjovjekovne prošlosti Zadra, jer je on u to doba bio pionir kritičkoga načina obrade raznovrsnih izvora u nas.

Lucius je svakako bio jedan od prvih — ako ne i prvi — objektivnih arhitekata, obrađivača i pisaca srednjovjekovne historije Zadra u njezinoj općenitosti i u pojedinostima.

Luciusovo mjesto u hrvatskoj historiografiji ostaje i dalje značajno i veliko, jer je zahvaljujući njegovoj velikoj erudiciji i korištenju izvorne građe stvorena solidna baza, na kojoj je izgrađena povijest hrvatskog naroda od 7. do druge polovice 15. st. u Dalmaciji, u koju je vješto ukomponirana i ugrađena i srednjovjekovna prošlost Zadra i naglašena njegova vodeća uloga među našim gradovima na Jadranu kroz stoljeća.

⁴⁸ M. Šamšalović, *Isprave iz vremena hrvatskih narodnih vladara u djelu Ivana Luciusa - Lučića*, Zbornik ... 6, 63, 67—73.

LINKS OF THE HISTORIAN IVAN LUCIUS (LUČIĆ) TO ZADAR

S u m m a r y

Following a short introduction writes the author on Lucius' descent and education and the reason why he wrote a history of Dalmatia and Croatia, also on his activity preceding the writing. He writes on his trip to Rome and his research work, on the print of his book and the first comments on the book. His aides and friends who helped him in the research work have been V. Ponte and Š. Ljubavac from Zadar, their help to Lucius is described and also their own reserarch work. The fortune of their manuscripts is also described. Finally the author reviews the opinions on Lucius' book and gives his own opinion.